

Az életminőség és a belső vándorlás hosszú távú területi összefüggéseinek vizsgálata Magyarországon a dualizmus korától napjainkig (1910–2022)

Analysis of Long-Term Spatial Correlations Between Quality of Life and Internal Migration in Hungary from the Period of Dualism to the Present (1910–2022)

Pénzes János¹ – Szilágyi Zsolt² – Kiss János Péter³

¹ PhD, habil., egyetemi docens, Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kar
Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Debrecen
penzes.janos@science.unideb.hu

² PhD, habil., egyetemi docens, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Történelmi Intézet Modernkori Magyar Történeti nem önálló Tanszék, Debrecen
szilagyizsolt@arts.unideb.hu

³ PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi és Technológiai Kar
Regionális Tudományi Tanszék, Budapest
bacsnyir@caesar.elte.hu

Összefoglalás

Vizsgálatunk során több időmetszetben elemeztük a települési szintre adaptált HDI- (Human Development Index) mutatót, valamint a megelőző időszak belső vándorlási egyenlegeit. Feltételezünk, miszerint a jobb életminőségű települések a migráció célterületei, és hogy az életminőség kedvezőtlenebb alakulása elvándorlást generál, a vizsgálat során jelentősen árnyaltabbá vált. Az 1910-es években még gyenge fordított összefüggés mutatható ki a két jelenség között. A szocializmus időszakára megerősödött az összefüggés a belső vándorlás és a települési HDI értékei között, amely egyre inkább a településhierarchiához igazodott. A rendszerváltást követően a szuburbanizáció hatása és az azt követő transzformációs válság miatt vidékre költözők miatt az összefüggés azonban halványodni kezdett. Mindezek tükrében a belső vándorlási egyenleg szerepe jelentős mértékben változott a dualizmus kora óta, amely nem mutat egyértelmű összefüggést az életminőséggel, emiatt megkérdőjeleződik fejlettségi mérőszámként való alkalmazása.

Abstract

This study analyses the Human Development Index (HDI) adapted to the municipal level and the internal migration balances of several time periods to explore the relationship between them. Our assumption that municipalities with a better quality of life are destinations for internal migration and that a worse quality of life generates out-migration has become significantly more nuanced. In the 1910s there was still a weak inverse correlation between the two phenomena. By the time of the communist era, the correlation between internal migration and municipal HDI scores had become stronger, and was increasingly aligned with the municipal hierarchy. After the regime change, however, the correlation began to fade due to the impact of suburbanization and the subsequent transformation crisis, which led to rural migration. Against this backdrop, the role of the internal migration balance has evolved considerably since the era of dualism, with no evident link to quality of life. Consequently, its use as a measure of development is questionable.

Kulcsszavak: életminőség, HDI, belső migráció, településhierarchia, térszerkezet

Keywords: quality of life, HDI, internal migration, hierarchy of settlements, spatial pattern

Bevezetés

Tanulmányunk célja elsődlegesen az életminőség és a népességvándorlás közötti összefüggés települési részletességű adatokon történő elemzése.¹ Vizsgálatunk összetett mivolta – ezen belül a statisztikai módszertani lépések és mérőszámok aprólékos magyarázata, az eredmények keresztmetszeti és hosszú távú részletekbe menő értelmezése – messze szétfeszítené jelen terjedelmi kereteket, azért kényszerülünk több ponton is hivatkozni olyan forrásokra, ahonnan további információkhoz juthat az érdeklődő olvasó.

A területi fejlettség és a népesség migrációja kapcsolatban van egymással, mivel a feltételezett kedvezőbb életkörülmények, jobb anyagi feltételek, a létbiztonság magasabb szintje komoly vonzerőt jelent a migrációban részt vevők számára (Ekéné Zamárdi–Dövényi 2010), a hagyományos közgazdasági modellek jórészt a jövedelmi különbségekkel, valamint munkaerőpiaci hatótényezőkkel magyarázzák a migrációt kiváltó okokat (Bálint–Obádovics 2018). A mobilitás nemcsak humántőke-transzferként jelent, hanem azt is, hogy a tudás és az anyagi tőke áramlása is összekapcsolódik vele (Williams 2009). Bár a nemzetközi migráció megítélése jelentősen megváltozott az elmúlt évtizedben, a világgazdaság centrumai és periferiái közötti vándorlás irányai egyértelműek; azonban a területi fejlődésre gyakorolt hatás mégis ambivalensnek tekinthető. Az Európai Unió centrumtérsegeibe irányuló migráció egyrészt erősíti a polarizációt és periferezálódást, azonban a külföldön dolgozók hazautalt pénzösszegei és esetleges hazatérésük az egyenlőtlenségek kiegyenlítődése felé hat (Nadler et al. 2016; Maleszyk 2021).

A vándorlás területi fejlettséggel való vélelmezett összekapcsolódásának bizonyítéka az is, hogy a kedvezményezett térségek és települések magyarországi lehatárolásaiban az első vizsgálatoktól kezdve folyamatosan ott szerepelt ez a mérőszám a figyelembe vett indikátorok között (Pénzes 2014). A legelmaradottabb településcsoportok esetében egyértelműen kimutatható a nagymértékű elvándorlás jelensége, míg a fejlett területek jellegzetesen a migráció célterületei (Bálint–Obádovics 2018). Azonban mind a nemzetközi, mind a hazai tapasztalatok fényében érdemes áttekinteni, hogy milyen összefüggés mutatható ki települési szinten az életminőség és a vándorlás között hazánkban különböző időszakokban. Tanulmányunkban erre a kérdésre keressük a választ.

¹ Pénzes János kutatásait a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

Az életminőség vizsgálata a humán fejlettségi indexszel

A humán fejlettségi indexet (Human Development Index, HDI) három társadalmi-gazdasági dimenzió (a hosszú és egészséges élet, az iskolázottság és a megfelelő életszínvonal) részindexeiből képezik (Farkas 2012). A mutató egyre jobban terjed, és többdimenziós jellege miatt a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokban mind gyakrabban alkalmazzák a GDP (bruttó hazai termék) mellett (illetve helyett, kritizálva annak erősen gazdasági karakterét és számításának sajátosságait).

A magyarországi vizsgálatok az elmúlt időszakban jellemzően a recens folyamatok és kapcsolatok feltárására törekedtek, ekképpen a hazai térszerkezet fontosabb vonásait lehetett áttekinteni (Husz 2001; Obádovics–Kulcsár 2003). A módszer alapkonceptiója alkalmas arra is, hogy alsóbb területi szintekre (Farkas 2012), történeti adatokra és dinamikus vizsgálatokban is alkalmazni lehessen (Faragó 2007; Felice–Vasta 2015; Szilágyi 2018a). A kistérségre adaptált, úgynevezett korrigált HDI megfelelő módszert kínált az ország fejlettségi térszerkezetének feltárására (Farkas 2012), amit az is bizonyít, hogy a számítás eredményei szoros statisztikai kapcsolatot mutattak több komplex fejlettségi mutatóval (Pénzes 2014). Részben emiatt megfelelőnek ítéltük az eljárást arra, hogy eltérő kontextusban a vizsgálatunk középpontjába állítsuk.²

A vizsgálat módszertani áttekintése

A települési HDI kiszámítása során az indikátorok kapcsán több részletben is komoly mértékben el kellett térnünk az eredeti módszertantól. A legszembeötlőbb probléma közigazgatási hierarchiai szinteken lefelé haladva, hogy egyre kevésbé állnak rendelkezésünkre olyan adatok, amelyekből szintetizálhatók volnának a HDI komponensváltozói. Ugyanakkor részletes módszertani megalapozást követően mégis úgy véltük, hogy a számításokat – legalább kísérleti jelleggel – érdemes elkészíteni.

Élettartam

A hosszú és egészséges élet mutatójaként a *születéskor várható élettartam* szerepel az eredeti módszertanban, mint ahogyan a kistérségre (illetve járásokra) dezaggregált formában végzett hazai elemzésekben is ez a bevett gyakorlat (Farkas 2012; Pénzes 2014). Települési szinten azonban e mérőszám kifejezetten nehezen értelmezhető – elsősorban épp a migráció hatása miatt. Vizsgálatunkban a halálozási rátát, azaz a két népszámlálás között eltelt időszak halálozásának éves átlagértékét vettük figyelembe, 1000 lakosra vetített formában (a mutató használatával kapcsolatos érveket és a 20. század elején megfigyelhető területi sajátosságokat lásd bővebben: Szilágyi 2018a). A halálozási ráta alkalmazása egyébiránt a települési szint miatt lényegében szükségszerűnek is tekinthető.

² A hazánk népességmigrációjának történeti áttekintése önmagában több tanulmánykötet témája lehetne, így jelen munkában kénytelenek vagyunk eltekinteni tőle.

Iskolázottság

Az iskolázottság változásának a nyomon követését, a 20. század második felétől kezdve, egyre szélesebb körű felmérés és adatpublikálás jellemzi a statisztikai adatbázisokban. A 20. század első népszámlálásai még csupán egyetlen iskolázottsági indikátort, az *írni-olvasni tudók* hatéves és annál idősebb népesség körében mért arányát jelentették (ezt a komponensmutatót lehetett alkalmazni az 1910-es kalkulációkhoz).

A hazai számításokban az elvégzett átlagos osztályszámot egyharmados és a diplomások arányát kétharmados súllyal vették figyelembe az iskolázottsági komponens esetében (Husz 2001; Farkas 2012). Sajnos kutatásunkkal egy időben még nem érhető el a 2022. évre vonatkozó *átlagosan elvégzett osztályszám* mutató, amely a lakosság településenként összesített értékét vetíti a hétéves és idősebb népesség egészére. Ehelyett egy másik mutatót, a *komplex iskolai végzettségi indexet* (complex educational attainment index, CEAI) használtuk (a részletes módszertani leírást lásd Pénzes et al. 2023). A mérőszámot az egységes módszertan érdekében mind az 1980-as, mind a 2001-es és a 2022-es népszámlálás adataira is alkalmaztuk.

Életszínvonal

Az életszínvonal kifejezésére használt GDP mérőszáma helyett a recens hazai munkákban az adóköteles jövedelmet alkalmazták (Farkas 2012), azonban a dualizmus időszakára vonatkozóan a települési részletességű adatsorok közül kizárólag az adózásra vonatkozó indikátorok jöhetnek számításba. A 20. század elejéről települési szinten rendelkezésre áll a községi pótdadó kivetésének alapjául szolgáló állami adók összege, mely érték utólag városokra is kiszámítható. Ennek megfelelően az összesített FHTT-index (azaz a földadó, a házadó, a társulati adó és a tőkekamat/tantième-adó összege) adta a legjobb közelítési lehetőséget az életszínvonal területi egyenlőtlenségeinek részletes vizsgálatához (bővebben: Szilágyi 2018a). Később, a század végén és az ezredforduló után a HDI jövedelemkomponensének kifejezésére az ún. *adóköteles jövedelmet* használtuk fel, mely adat az 1988 óta települési aggregálásban elérhető személyijövedelemadó-alappal (SZJA) egyezik meg. Sajnos az 1980-as évre vonatkozóan nem sikerült olyan mérőszámot azonosítani, amely települési bontásban megfelelő módon kiválthatta volna az adóköteles jövedelmet. Így kényszerű megoldásként az 1988-as adatokat vettük figyelembe az 1980-ra vonatkozó számítás során. Bár az időbeli eltérés nem elhanyagolható, de még ezekre az adatokra is úgy lehet tekinteni, mint a szocialista időszak viszonyait tükröző adatsorra.

Mindhárom tényező esetében az adatsorok alsó és felső 1-1%-át korrigáltuk az extrém értékek torzításának csökkentése érdekében. A nemzetközi módszertanban a GDP értékére alkalmazott logaritmikus transzformációtól, a települési lépték miatt, eltekintettünk. Az értékeket normalizáltuk, majd a halálozási adatsort reverzáltuk, fordított sorrendbe állítottuk (hogy a jobb életminőséget az alacsony, a rosszabbat a

magasabb értékek fejezzék ki), majd számtani átlagot számítva megkaptuk minden vizsgált időmetszet települési HDI-értékét.

A tanulmány írásának idején sajnos még nem álltak rendelkezésre településsoros adatbázisok több időmetszetben, így a számítások során kénytelenek voltunk mellőzni több lehetséges (1930., 1941., 1960. és 1970. évi) időmetszetet is. A részben szükségszerűen végrehajtott korrekciók miatt indokoltnak tartottuk a kialakított mérőszámot megkülönböztetni az ENSZ által még az 1990-es évek elején kidolgozott eredeti HDI-től, így *települési humán fejlettségi index* néven, tHDI rövidítéssel hivatkozunk rá a továbbiakban.

Eredmények

A tHDI összehasonlítása más fejlettségi mérőszámokkal

Fontos kérdés, hogy az általunk kiszámított tHDI mennyire tekinthető alkalmasnak a települési életminőség, illetve a települési fejlettség kifejezésére. Ennek érdekében a mérőszámot összehasonlítottuk már korábban publikált települési adatsorokkal, amelyek minden esetben több, társadalmi-gazdasági és infrastrukturális indikátort felhasználva fejezték ki a települések fejlettségi szintjét.

Az 1910-re kiszámított tHDI értékei – azokat a településeket figyelembe véve, amelyekre rendelkezésre álltak a számítási eredmények (2944 területegységre) – gyengébb, bár szignifikáns statisztikai kapcsolatot mutattak a Győri Róbert (Győri 2006) által alkalmazott (fejlettségi) mérőszámmal ($r = 0,294$), de a területi fejlettségi indexszel (Pénzes 2018) is csak gyenge-közepes kapcsolat volt kimutatható ($r = 0,499$) 1910-re vonatkozóan.

A vizsgált időszak végére, a 2010-es évekre vonatkozóan is korrelációs számítását végeztünk négy különböző, települési részletességű fejlettségi mutatóval: a *területi deprivációs indexszel* (Kovács–Koós 2018), a *Központi Statisztikai Hivatal* (KSH) *kompozit mutatójával* (KSH 2015), a *területi fejlettségi indexszel* (Pénzes 2018; Pénzes–Demeter 2021) és az *objektív jólléti indexszel* (Nagy–Koós 2014). A 2022-re számított tHDI adatsorával számított korrelációs együttható értékei a felsorolás sorrendjében a következőképpen változtak: $r = 0,756$; $r = 0,820$; $r = 0,825$ és $r = 0,838$.

A 20. század elejére vonatkozóan elvégzett számítások eredményei nem támasztják alá teljesen egyértelműen a tHDI és más települési fejlettségi mérőszámok összefüggését, de fontos hangsúlyozni, hogy a fejlettségi viszonyok értelmezését és az indikátorok értékelését kurrens szakmai diskurzus övezi. Azonban a 2010-es évekre készült mérőszámokkal végzett összehasonlítás megerősíti a tHDI fejlettségi vizsgálatokra való alkalmazhatóságát. Mindamelllett az utóbbi időszak eredményei még inkább megerősítik azt a tényt, hogy *hazánkban karakteresen különülnek el a fejlett és az elmaradott településcsoportok egymástól, amelyek – különböző módszerekkel mért – jellemzői számos társadalmi-gazdasági indikátor alapján is hasonló egyenlőtlenségeket hordoznak* (Pénzes–Demeter 2021). Mindezek fényében a kiszámított tHDI-n alapuló vizsgálatunkat vitaindítóként mindenképpen hasznosnak gondoljuk.

Az életminőség és a belső vándorlási egyenleg változása a településméret függvényében

A településekre számított életminőség kapcsán érdemes vizsgálni a településmérettel való összefüggést. A tHDI értékei részben a változó településszám, részben a módszertan sajátosságai miatt nem vethetők össze ugyanazon településkategóriában, azonban az adott éven belüli viszonyok érzékeltethetők általa (1. táblázat). 1980-tól kezdve világosan látszik az összefüggés a településméret és a fejlettségi szint között, mivel a nagyobb települések átlagos értékei tendenciózusan magasabbak, valamint a kisebb települések felzárkózása is megfigyelhető az ezredforduló után. Ugyanakkor az előbbi összefüggés 1910-ben még nem volt látható, mindössze a legnépesebb települések tHDI-értéke volt egyértelműen magasabb a többi kategóriánál.

1. táblázat. A tHDI és a településméret összefüggése a vizsgált években

Település- kategóriák	1910 (n = 2943)*		1980 (n = 3047)		2001 (n = 3135)		2022 (n = 3155)	
	települések száma	átlagos tHDI- értéke	települések száma	átlagos tHDI-értéke	települések száma	átlagos tHDI-értéke	települések száma	átlagos tHDI-értéke
Budapest	1	0,898	1	0,915	1	0,927	1	0,936
≥ 20 000	32	0,584	62	0,859	62	0,851	58	0,797
10 000–19 999	40	0,504	81	0,713	79	0,704	81	0,721
5000–9999	103	0,489	138	0,591	134	0,627	130	0,652
2000–4999	439	0,478	536	0,526	499	0,574	466	0,619
1000–1999	729	0,488	698	0,497	655	0,529	584	0,558
500–999	880	0,493	717	0,452	685	0,475	683	0,530
< 500	719	0,504	814	0,375	1020	0,397	1152	0,478

Forrás: A szerzők számítása a GIsTa Hungarorum adatbázis, a Pénzügyminisztérium – Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal (PM-APEH) (ma Nemzeti Adó- és Vámhivatal, NAV) és a KSH népszámlálási adatai alapján

* 479 település adathiány miatt nem került bele a számításba

A vándorlási egyenleg értékei ugyanakkor éppen az 1910 előtti időszakban mutatták a legkarakteresebb összefüggést a településmérettel, amelyből kiemelkedett Budapest mint a legjelentősebb migrációs célpont (2. táblázat). A Kárpát-medencén belüli bevándorlás eredményeként csak a legkisebb települések átlagos értéke jelzett vándorlási veszteséget. A szocializmus vizsgált évtizedében már szembetűnő volt Budapest fékeződő bevándorlása, valamint a kisebb települések lényegesen jelentősebb migrációs

negatívuma. A rendszerváltás utáni évtized során Budapest meghatározó népességvesztése jelzi a kibontakozó szuburbanizációt, amely a kisebb települések migrációs értékeiben is változást eredményezett, a 10 000 lakosnál kisebb települések körében jelentkezett a legnagyobb migrációs nyereség. A 2010-es évekre a korábbi egyértelmű összefüggés teljesen eltűnt, mivel mind Budapest, mind a legkisebb települések is vándorlási pozitívumot könyvelhettek el.

2. táblázat. Az 1000 lakosra jutó éves átlagos vándorlási különbözet (VK) és a településméret összefüggése a vizsgált években

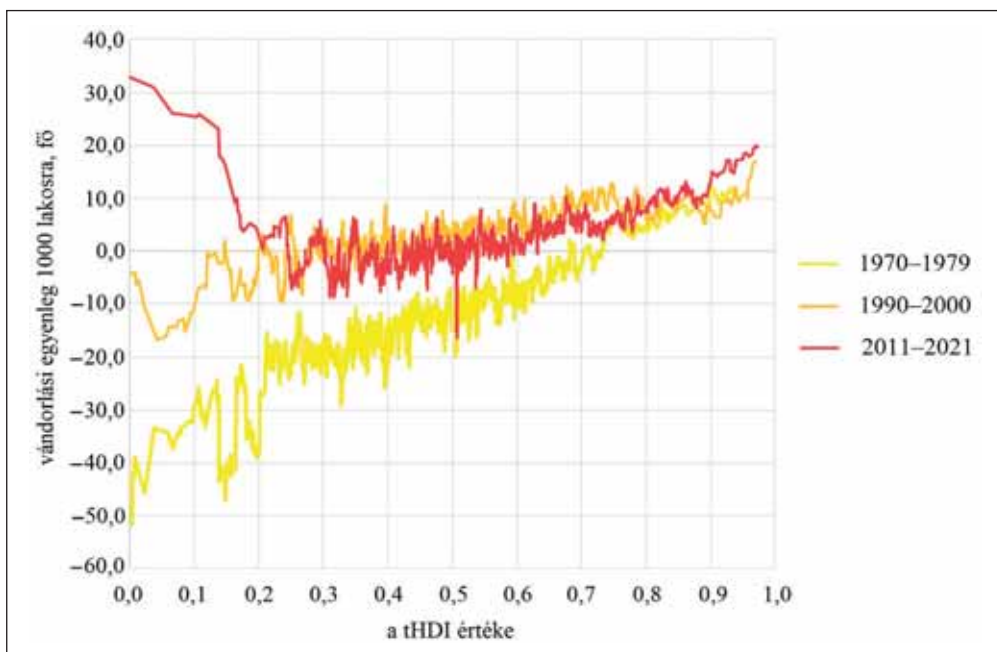
Település- kategóriák	1900–1910 (n = 3422)		1970–1979 (n = 3047)		1990–2000 (n = 3135)		2011–2021 (n = 3155)	
	települések száma	átlagos VK-értéke	települések száma	átlagos VK-értéke	települések száma	átlagos VK-értéke	települések száma	átlagos VK-értéke
Budapest	1	16,07	1	2,84	1	–5,71	1	1,43
≥ 20 000	37	12,04	62	7,96	62	0,73	58	–0,31
10 000–19 999	46	10,19	81	5,28	79	3,27	81	2,14
5000–9999	126	10,58	138	–2,69	134	6,21	130	3,53
2000–4999	518	6,83	536	–7,05	499	6,30	466	3,09
1000–1999	845	3,68	698	–10,36	655	5,23	584	0,50
500–999	1005	1,99	717	–14,03	685	3,31	683	–0,70
< 500	844	–0,26	814	–20,27	1020	0,94	1152	2,64

Forrás: a szerzők számítása a KSH népszámlálási adatai alapján

Az életminőség és a belső vándorlási egyenleg kapcsolata

A tHDI és az 1000 lakosra számított évi átlagos vándorlási egyenleg közötti korrelációs együttható értéke 1910-ben –0,207, 1980-ban 0,444, 2001-ben 0,310, 2022-ben 0,211 volt. Ebből arra lehet következtetni, hogy amíg a 20. század első és középső harmadában megfordult, illetve erősödött, addig az utolsó harmadában már jelentősen csökkent a két mutató közti statisztikai kapcsolat erőssége. A dualizmus századfordulóján az látszik, hogy a földrajzi mobilitás mintegy ötödét magyarázza a lakosság kedvezőbb életminőségű településekről való elköltözése. Ez azt jelenti, hogy már ekkor megfigyelhető a városról vidékre való (részben megélhetési) elköltözés, valamint a fővárosból a környező agglomerációba való kiköltözés (kezdeti szuburbanizáció) folyamata. (A mezővárosokban a belterületről külterületre irányuló költözést, jellegénél

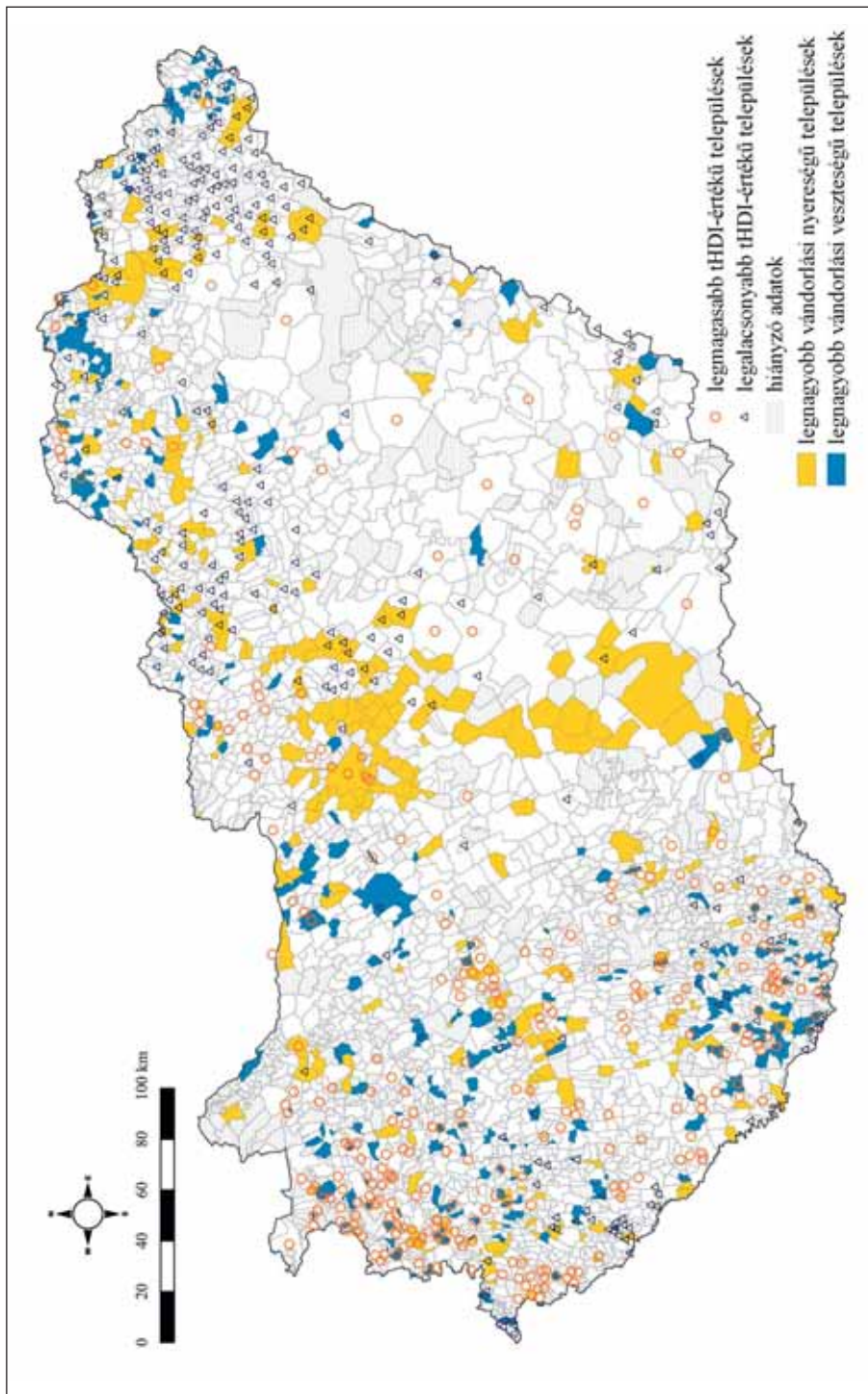
fogva, nem méri a mutató.) Ugyanakkor a Kárpát-medencei adatok alapján megfogalmazható, hogy a korabeli társadalmat élénk (földrajzi) mobilitás jellemezte, tekintve, hogy a több mint 12 000 település harmada (3916) olyan helynek minősült, ahol a népességveszteség vagy -nyereség legkevesebb 10%-a elvándorlásból vagy bevándorlásból származott (lásd még Beluszky 1999; Szilágyi 2018a; 2018b).



1. ábra. Az 1000 lakosra jutó éves átlagos vándorlási egyenleg alakulása mozgóátlaggal az adott időszak tHDI-értékének függvényében

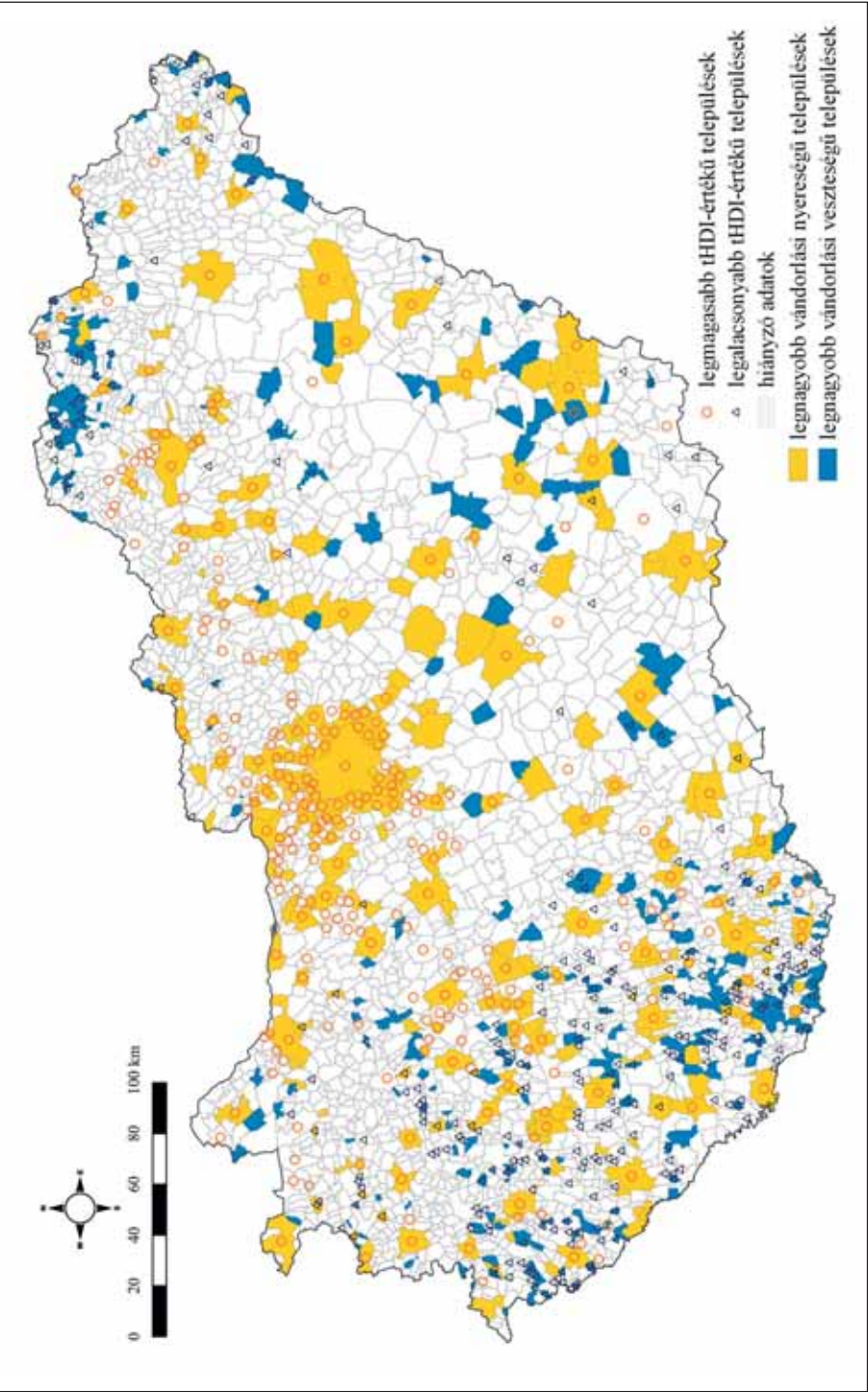
Forrás: A szerzők számítása a PM-APEH (NAV) és a KSH népszámlálási adatai alapján

A szocializmus időszakában határozottan megjelent a települések fejlettségéhez igazodó trend, amely látványos meredekségével világosan jelezte az 1971-es OTK (Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció) erős hierarchikus logikáját (1. ábra). A településméret és az életminőség szintje (egyúttal a migráció iránya) is ezzel kapcsolódott össze. A 2000-es évekre részben a közép- és felső osztály részvételével kibontakozó szuburbanizáció (Bajmócy 2014), valamint az alacsonyabb státuszú népesség nagyvárosokból vidékre irányuló (kényszer)migrációja is gyengítette ezt az összefüggést. A 2010-es évekre pedig inverz folyamatok eredményeként a legelmaradottabb településcsoportokban mutatkozik a legnagyobb migrációs nyereség. Ennek hátterében meglepő módon az áll, hogy több tucat kisebb népességszámú és alacsonyabb életminőségű településen nagyobb kapacitású szociális vagy idősotthon működik. Ez a jelenség pedig olyan mértékű, hogy látványos torzulást okoz a migrációs trendben. A kisebb településeken a nagyobb létszámú in-



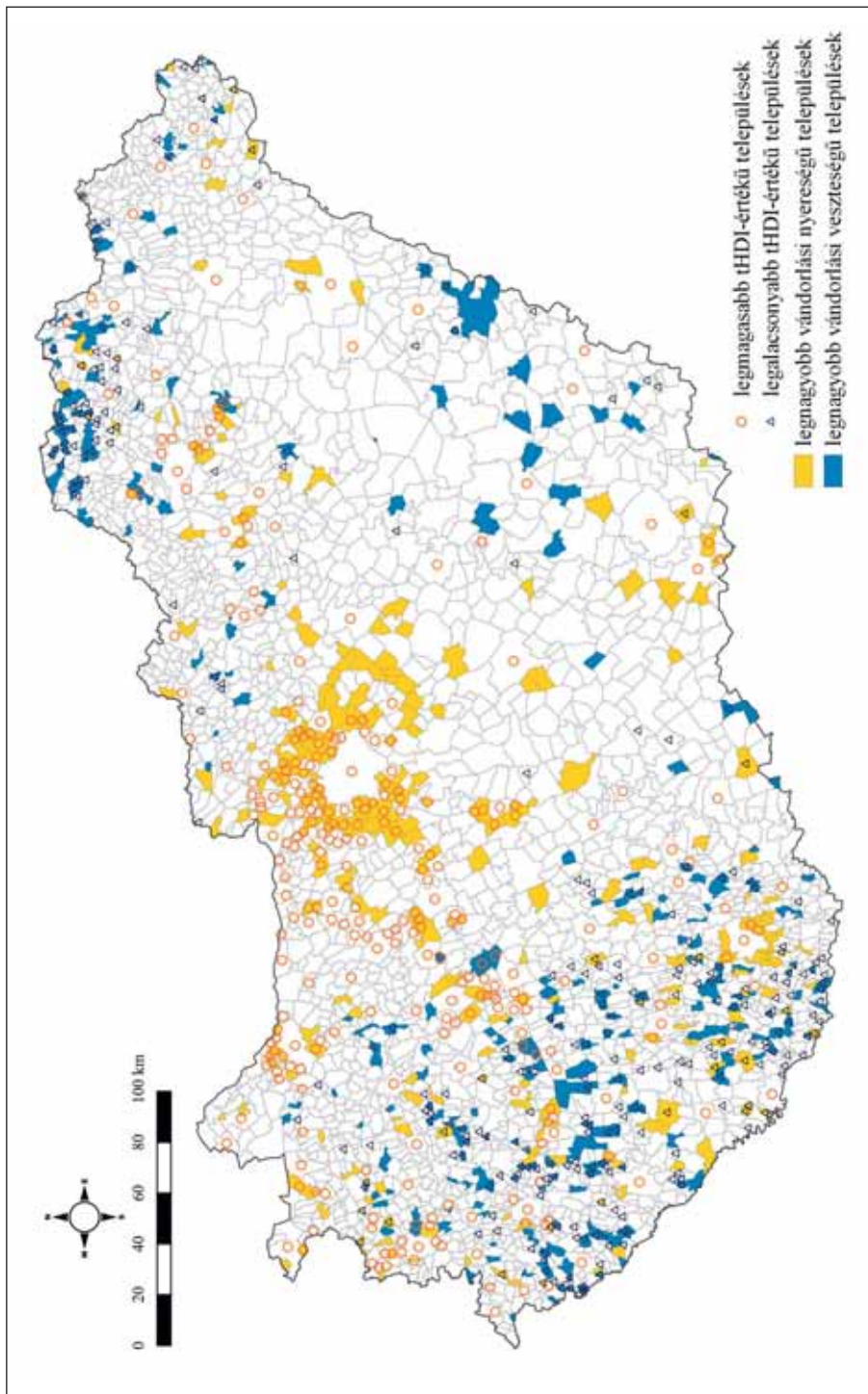
2. ábra. Az 1900–1909 közötti, 1000 lakosra jutó éves átlagos belső vándorlási egyenleg és az 1910-es tHDI 300 legalacsonyabb, illetve legmagasabb értékű települések megoszlása a jelenlegi országterületen

Forrás: a szerzők számítása a GIsa Hungarorum adatbázisa alapján



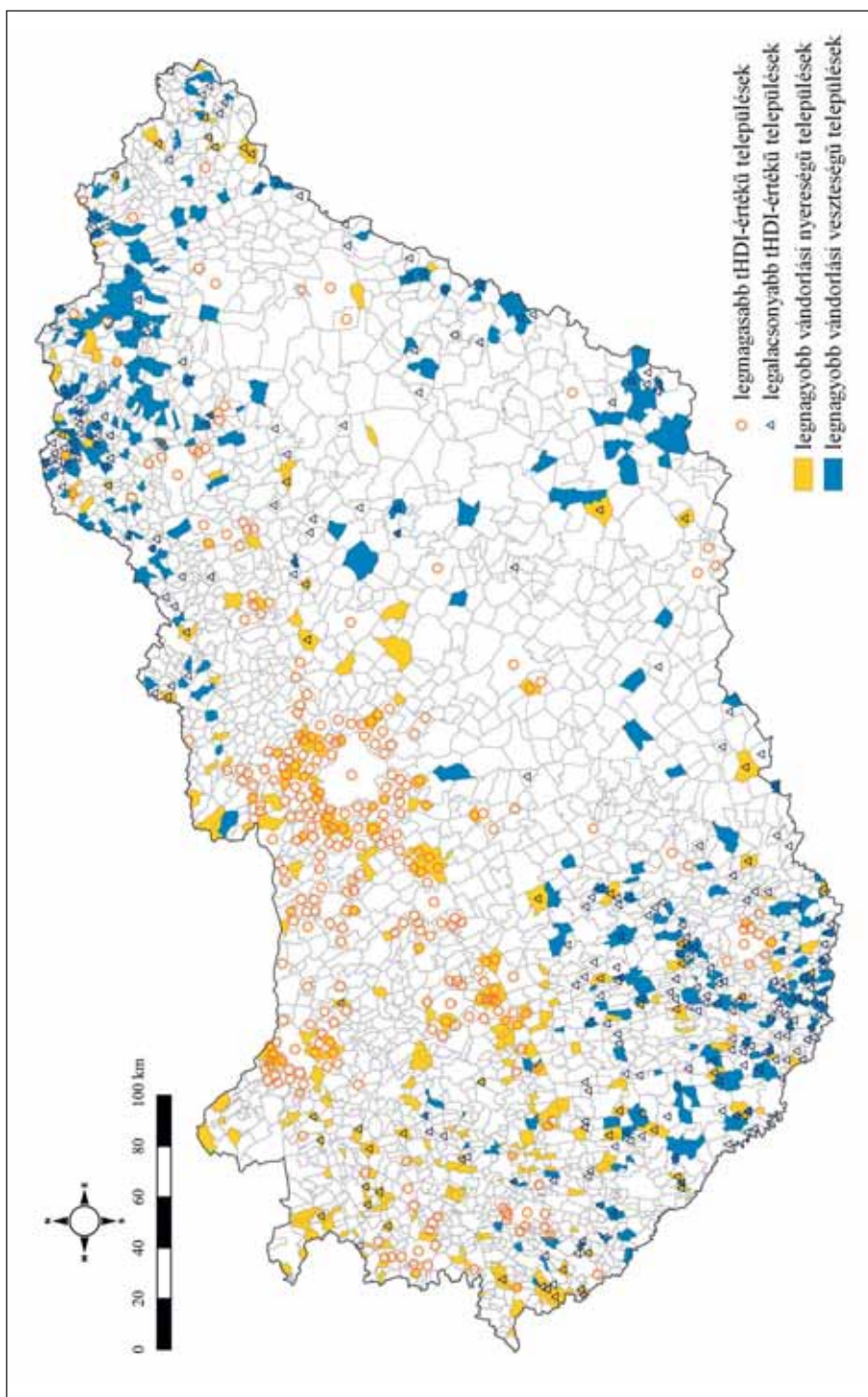
3. ábra. Az 1970–1979 közötti, 1000 lakosra jutó éves átlagos belső vándorlási egyenleg és az 1980-as tHDI 300 legalacsonyabb, illetve legmagasabb értékű településének megoszlása

Forrás: a szerzők számítása a PM–APEH (NAV) és a KSH népszámlálási adatai alapján



4. ábra. Az 1990–2000 közötti, 1000 lakosra jutó éves átlagos belső vándorlási egyenleg és a 2001-es tHDI 300 legalacsonyabb, illetve legmagasabb értékű településének megoszlása

Forrás: a szerzők számítása a PM–APEH (NAV) és a KSH népszámlálási adatai alapján



5. ábra. A 2011–2021 közötti, 1000 lakosra jutó éves átlagos belső vándorlási egyenleg és a 2022-es tHDI 300 legalacsonyabb, illetve legmagasabb értékű településének megoszlása

Forrás: a szerzők számítása a PM–APEH (NAV) és a KSH népszámlálási adatai alapján

tézmények idős gondozottjainak gyarapodó számával lehet egyszerre magyarázni a kiugró migrációs nyereséget és a jelentős halálozási mutatót (amely lerontja az életminőség értékét is). Ugyanakkor ez a jelenség arra is rávilágít, hogy az erősen fogyó népességű kistéleplések ilyen jellegű funkcióbővülése akár az elnéptelenedés veszélyét is mérsékelheti.

A feltárt összefüggéseket a térképes illusztrációk is alátámasztják, mivel a – változó településállomány miatt egyszerűsítve kijelölt – 300-300 legmagasabb, illetve legalacsonyabb tHDI-értékkel, 1000 lakosra jutó belső vándorlási egyenleggel rendelkező települések csak szerény mértékben fedtek át az 1900-as évek elején a jelenlegi országterületen (2. ábra). A területi átfedés a szocializmus időszakára lényegesen egyértelműbbé vált, kiemelve a Budapesti agglomerációt és a nagy megyeszékhelyeket (3. ábra). A 2000-es évekre ez az összefüggés oldódni látszik (4. ábra), és a legutóbbi időszakra nézve a nagyobb belső vándorlási nyereséggel rendelkező települések egyértelműen elmozdultak a kisebb községek felé (5. ábra). Ebben minden bizonnyal szerepet játszik az állami család- és lakáspolitikai is, amely a kisebb településeket is felértékelte (nem utolsósorban a pandémia miatt is népszerűbbé váltak a családi házas ingatlanok). A budapesti agglomeráció továbbra is fontos migrációs célterület, bár kiemelkedő szerepe halványulni látszik. Ezzel együtt a nagy kibocsátó települések is jól láthatóan Északkelet- és Délnyugat-Magyarországon koncentrálnak.

Irodalomjegyzék

- Bajmócy Péter (2014). „A szuburbanizáció két évtizede Magyarországon”. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 11/2, 6–17.
<https://ojs.uni-miskolc.hu/index.php/stratfuz/issue/view/221/122>
- Bálint Lajos – Obádovics Csilla (2018). „Belföldi vándorlás”. In: Monostori Judit – Öri Péter – Spéder Zsolt, szerk. *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Budapest: KSH Népességtudományi Kutatóintézet, 217–236.
<https://demografia.hu/kiadvanyokononline/index.php/demografiaiportre/article/view/2738/2651>
- Beluszky Pál (1999). *Magyarország településföldrajza. Általános rész*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- Ekéné Zamárdi Ilona – Dövényi Zoltán (2010). „Migráció és mobilitás”. In: Tóth József, szerk. *Világföldrajz*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 376–405.
- Faragó Tamás (2007). „Történeti mutatószám az »emberi fejlődés« ábrázolására Magyarországon (1910–2001). Elemzési kísérlet”. *Demográfia*, 50/2–3, 173–196.
https://www.epa.hu/05300/05334/00148/pdf/EPA05334_demografia_2007_2-3_173-196.pdf
- Farkas Máté Bence (2012). „A korrigált humán fejlettségi mutató kistérségek közötti differenciáltsága Magyarországon”. *Területi Statisztika*, 52/3, 230–249.
https://real.mtak.hu/194398/1/ts2012_03_04.pdf
- Felice, Emanuele – Vasta, Michelangelo (2015). „Passive Modernization? The New Human Development Index and Its Components in Italy's Regions (1871–2007)”. *European Review of Economic History*, 19/1, 44–66. <https://doi.org/10.1093/ereh/heu018>
- Győri Róbert (2006). „Bécs kapujában. Területi fejlettségi különbségek a Kisalföld déli részén a 20. század elején”. *Korall*, 7/24–25, 231–250.
<https://www.epa.hu/00400/00414/00017/pdf/231gyori.pdf>
- Husz Ildikó (2001). „Az emberi fejlődés indexe”. *Szociológiai Szemle*, 11/2, 72–83.
<https://szociologia.hu/dynamic/0102husz.htm>

- Kovács Katalin – Koós Bálint (2018). „A település-állomány jólléti pozíciójának mintázatai és azok változása 1990–2016”. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 15/3, 13–30.
https://www.strategiaifuzetek.hu/files/289/13_2018-3Strategiai+fuzetek+2018-3.pdf
- KSH (2015). 105/2015. (IV. 23.) Kormányrendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500105.kor>
- Maleszyk, Piotr (2021). „Outflow of Talents or Exodus? Evidence of Youth Emigration from One of the EU's Peripheral Regions in Poland”. *Region*, 8/1, 33–51. <https://doi.org/10.18335/region.v8i1.283>
- Nadler, Robert et al. (2016). „Conclusions: Current and Future Perspectives on Return Migration and Regional Development in Europe”. In: Glorius, Birgit et al., szerk. *Return Migration and Regional Development in Europe: Mobility Against the Stream*. London: Palgrave Macmillan UK, 359–375.
https://doi.org/10.1057/978-1-137-57509-8_16
<https://tinyurl.com/38m88hwa>
- Nagy, Gábor – Koós, Bálint (2014). „First Results in Modelling Objective Well-Being in Hungary at Lower Territorial Level”. *Regional Statistics*, 4/2, 71–86. <https://doi.org/10.15196/RS04205>
<https://real.mtak.hu/26805/>
- Obádovics Csilla – Kulcsár László (2003). „A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon”. *Területi Statisztika*, 43/4, 303–322.
- Pénzes János (2014). *Periférikus térségek lehatárolása – dilemmák és lehetőségek*. Debrecen: Didakt Kiadó.
- Pénzes János (2018). „Fejlettségi különbségek és centrum-periféria viszonyok a történelmi Magyarországon (1910)”. In: Demeter Gábor – Szulovszky János, szerk. *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történelmi Magyarországon (1910) – Módszerek és megközelítések*. Budapest–Debrecen: MTA Történettudományi Intézet–Debreceni Egyetem, 85–116.
- Pénzes, János – Demeter, Gábor (2021). „Peripheral Areas and Their Distinctive Characteristics: The Case of Hungary”. *Moravian Geographical Reports*, 29/3, 217–230. <https://doi.org/10.2478/mgr-2021-0016>
<https://sciendo.com/de/article/10.2478/mgr-2021-0016>
- Pénzes, János et al. (2023). „Border Areas and Educational Attainment – Long-Term Analysis of Hungary for the Period Between 1960 and 2022”. *DETUROPE*, 15/2, 109–128. <https://doi.org/10.32725/det.2023.015>
- Szilágyi Zsolt (2018a). „Az életminőség területi különbségeinek változása a 20. század első harmadában Magyarországon”. *Történelmi Térinformatikai Tanulmányok*, 8, 1–60.
https://gistory.hu/docs/PeriphStud/TTT-8_Szilagyi_Eletminoseg.pdf
- Szilágyi Zsolt (2018b). „Vándormozgalom a trianoni Alföld területén a 20. század első harmadában”. *Századok*, 152/1, 85–126.
<https://tinyurl.com/y86axuu5>
- Williams, Allan M. (2009). „International Migration, Uneven Regional Development and Polarization”. *European Urban and Regional Studies*, 16/3, 309–322. <https://doi.org/10.1177/0969776409104695>